

אמה שלמה – משום היניקה. אבל לפי הנזכר, חלב הדקין אסור מצד עצמו, שהוא 'תותב קרום ונקלף'. יש להעיר שבחודשי הר"ן מפורש שאין מחלוקת בחלב שע"ג הדקין, וכן אין מחלוקת בין שתי הברייתות בצורת הדרשה, אלא ר' ישמעאל ריבה זאת מן הכתוב, לפי שהוא דומה לחלב שעל הקרב בכל צד, ואילו לרע"ק אין צורך לרבות חלב זה, ולכך ריבה חלב שע"ג הקבה).

'חלב טהור' – כבר כתב רש"י (לעיל מה:): שבין טמא בין טהור נקרא 'חלב', אלא שבלשון חכמים ישנה הבחנה ביניהם במקומות מסוימים, שקראו לטהור 'שומן'. (וכיוצא בזה כתב הריב"ש (בשו"ת החדשות, ג) שחלב ושומן טעם אחד להם וגם שם אחד להם, כמו שאמר הכתוב 'חלבו האליה תמימה'. וגם בלשון חכמים מצינו שנקרא 'חלב טהור'. וע' גם בתוס' בכורות י סע"א, וע"ש בהגהות בן אריה). ואולם מדברי הרמב"ן בפירושו התורה (ויקרא ג, ט) אין נראה כן; הוא כתב שהמלה 'חלב' בלשון הקודש משמעותה רק חלב טמא, שהוא נפרד מן הבשר, בניגוד ל'שומן' שהוא מעורב עם הבשר כדבר אחד, כלומר בשר שומן. (וזו הסיבה שחלב טהור סותר חלב טמא אינו סותר, כמבואר כאן, שזה מהודק לבשר זה נפרד).

'בעי ר' זירא חלב חיה מאי, דוקא אמר חלב טהור סותר, והאי נמי טהור הוא...' – צריך באור מה היתה דעתו של ר' זירא, והלא סתימת הנקב תלוי במציאות, מה לי חלב חיה שהוא מותר מה לי חלב בהמה האסור (וערש"י).

ואפשר שהיה מקום לומר שהכלל 'כל טהור סותר' אינו תלוי בטעם, אלא הלכה למשה מסיני הוא, ולכן חלב חיה שהוא טהור – גם כן סותר. או אפשר שזה שאמר 'טמא אינו סותר' – מדרבנן הוא שהחמירו שחלב אסור לא יתיר, כדי שלא יטעו לומר שכיון שהוא מתיר כל שכן שהוא עצמו מותר. ואם כן חלב חיה – סותר. (עפ"י חדושי הר"ן).

'שלשה משקים אסורים משום גילוי...' – בעניני גילוי, ע' במובא בע"ז ל-לא.

'חדא דהא אמר רב ששת חלב טמא נמי סותר, ועוד, התורה חסה על ממונם של ישראל' – הלכך יותר ראוי לסמוך כאן על רב ששת, הגם שבענין אחר שאין בו הפסד ממון, היה ראוי לחוש לדעת רב. (עפ"י מהר"ם שיף ותורת חיים. וראה במה שפלפל בחדושי מהר"ן חיות כאן).

'דאמר רב נחמן: אינהו מיכל אכלי ולדידן מיסתם נמי לא סתים?!' – כלומר, לכל הפחות לענין סתימה יש לנו להקל, כיון שלדעת רב ששת אפילו חלב טמא סותר, והרי יש כאן שני צדדים להתר; אחד, שהוא חלב טהור לדעת בני ארץ ישראל, ואף אם נחמיר לענין אכילה להחשיבו טמא, הלא לענין סתימה יש דעה שגם הטמא מועיל. (שו"ת מהרי"ק קב)

דף נ

'חלחולת' – כרכשת. הוא המעי האחרון, המיושר, שבו יוצא הרעי החוצה.

(ע"ב) 'סניא דיבי' – הוא המכונה כיום 'המעי האטום / העיור'.

הכרס הפנימית שנקבה – בענין דקירת הפרות בין צלעותיהן, הנעשית ע"י הרופאים, לצורך שחרור גזים מכרס הפרה – כבר דנו רבות בספרי האחרונים, בדין הפרה ובדין חלבה – ע' בספרים המצוינים לעיל מב (ככתבם וכלשונם). וראה עוד במאמרו של הרב זאב ויטמן שליט"א ב'דיעון הליכות שדה' (המכון לחקר החקלאות עפ"י התורה. גליון 97), בעקבות פולמוס כשרות החלב מפרות מנותחות, שהתעורר בארץ לאחרונה.

'נקדרה כסלע – טרפה, שאם תמתח תעמוד על הטפה...' – פרשו התוס', ששיעור ההקף של הנקב הוא טפה. וכן מבואר ברא"ש ובשולחן-ערוך (י"ד ל, ב) שהסלע קוטרו 1/3 טפה. וכתב הש"ך (סק"ה) שלפי הידוע שהקוטר הוא מעט פחות משליש ההקף, יהא הסלע מעט פחות משליש טפה. מאחר שהקטנת הטפה כאן היא חומרא ולא קולא, הרי שמדובר על 'טפה עצב', (= טפה מצומצם, מנימלי. וכדלהלן נה.). מעתה, אם ננקוט שהטפה העצב הוא 10 ס"מ, נמצא קוטר הסלע כ-3.18 ס"מ. והנה לפי המבואר בבכורות (לה) הסלע הנדון כאן הוא קטן ממקדה של רופאים, הקטן ממקדה גדול של לשכה, השווה לסלע נירונית. סלע נירונית הוא סלע המיוחס לנירון קיסר, ממלכי הרומאים, (פיה"מ לרמב"ם – כלים יז, יב) ושמו כתוב עליו (רש"י ב"מ כה:). לפי הנמצא כיום, קוטרו של מטבע זה במקום הרחב ביותר – 26.052 מ"מ ובמקום הצר ביותר – כ-24.75 מ"מ. (ד"ר יעקב משורר, האוצר של מוזיאון ישראל, מדווח על כ-100 סלעים כאלה שיש ברשות המוזיאון).

מכל זה ניתן להסיק, שקוטר הסלע סתם, שבו שיערו את החור שבבשר הכרס לגבי טרפות, אינו יותר מ-26 מ"מ. ולפי זה יוצא שהטפה המצומצם אינו יותר מ-81.68 מ"מ. (עפ"י מידות ומשקלות של תורה' לר"י וייס פרק קמה).
ע"ע: שו"ע הגר"ו י"ד קצ סקי"ב; חזו"א או"ח לט, טו.

'כגון דעיילן תלת קשייתא' – בספר שיעורין של תורה (א) כתב להוכיח מכמה מקומות על התקטנות בראים שונים במשך הדורות. בין שאר ההוכחות הביא (בסק"ו) להוכיח מכאן; הרי אפילו לדעה המנימלית שליש הטפה הוא כ-27 מ"מ, והלא עינינו הרואות ששלשה גרעיני תמרה שבזמננו נכנסים בקלות בנקב שהוא קטן בהרבה משיעור זה – ומוכח שהתמרים וגרעיניהם נתקטנו.

'בית הכוסות' – המאכל נכנס דרך הוושט לכרס, בסוף הכרס נכנס לבית הכוסות (על שם דפנותיו המכוסות מבפנים גבשושיות כעין כוסות), משם עובר להמסס (מלשון מסיסה – הפיכת האכלין המוצקים לנוזליים), משם לקיבה ומשם לדקין. (בתפארת ישראל (פסחים י, ג ב'בועז'. הובא בשיחת חולין כאן) כתב שדרך חז"ל כשהשתמשו במלים מלשון זרה, לפעמים שינו אותן במקצת ממקורן, ונתנו להן משמעות בלשה"ק. בין הדוגמאות שהביא, היא המלה 'המסס', שבלטינית נקרא 'הומסוס' והסבו לקרותו 'המסס' על פי הכתוב בישעיה 'והיה כמסוס נוסס' – לשון מסיסה והמסה כנ"ל. ראה דוגמאות נוספות במובא לעיל כא.

'ככתבם וכלשונם'

וייש לעיין בטריפות הנאמדין בשיעורין, כגון כרס החיצונה טפה (חולין ג:), וכן בדין נפולה, דשיעורה י' טפחים (כדאמר ב"ק נ:), ואם באנו לשער לפי דעתו של רואה, אם כן יתכן שבית דין זה יכשיר וזה יטריף,

והלא יסוד הטריפה שאינה חיה, ואם באמת נתרסקו אבריה, מה יועיל דעתו של רואה ששיער את הטפחים לפי דעתו והכשירה, או אם לא נתרסקו אבריה למה נטריף אותה? ונראה דרש הלכה נאמרה לפי דעתו של רואה, ואם בעיניו שאין כאן י' טפחים, הרי היא כשרה מן הדין, ואף דאינה חיה – דינה כשאר מסוכנת ולא אסרתה תורה. ואף דאמרו (חולין נה.) 'גמירי דאי בדרי לה סמא חיה', משמע דאי לית לה רפואה, היתה נמנה בכלל הטריפות – היינו דמיני הטריפות אין להם רפואה ומה שאין לה רפואה בכלל הטריפות, אבל הכרעת השיעור בטריפה הפרטית נתנה לחכם, ומה שנראה לו – זה הוא שרש הלכה שנאמרה למשה מסיני, ועל תנאי זה הוזהרנו. וכן אם הכריע שיש כאן י' טפחים היא אסורה אף שלא נתרסקו אבריה. ואפשר דחייה תלויים בהוראת החכם, אם היתה ההוראה בחייה, כדאמר בירושלמי (פ"ק דתובות ה"ב) 'אקרא... בת שלש שנים ויום אחד, ונמלכו בית דין ועיברו את השנה – בתוליה חזורין' (מתוך חזו"א או"ה לט, טו).

וע"ע: בית הלוי ח"ב לא; אבני נזר יו"ד מט, במוסגר; שיעורין של תורה ט, ה.

דף נא

'הגליד פי המכה – בידוע ששלשה ימים קודם שחיטה' – כתב רבנו אפרים (וכן דעת בעל העיטור): דוקא בשנמצאת טרפה שאינה מצויה, הרי זה מקח טעות, אבל שאר טריפות המצויות – אין כאן מקח טעות, שהרי ידע הלוקח שעלולה לבוא והיה לו להתנות בפרוש על כך, ומדלא התנה – סבר וקיבל. והרמב"ן חלק (והסכים עמו הרשב"א) וכתב להוכיח מכמה מקומות שאין חילוק בין דבר המצוי לשאינו מצוי, ובכל אופן הרי זה מקח טעות. ומסתבר לומר שאף אותן טרפות שאנו אוסרים רק מחמת הספק או מחומרת הגאונים, כגון סירכות בריאות, אין יכול המוכר לטעון הבא ראייה שהיא טרפה ודאית – כיון שמ"מ אנשים בדלים מאותן ספקות, ונוהגים בהם איסור, והרי דמיה נפתחים בשל כך – אין לך מום גדול מזה, והרי זה מקח טעות. (ואין זה דומה לטבח שעשה מעשה מסוים שהדעות חלוקות עליו אם הוא מטריף אם לאו – שיכול לטעון הבא ראייה שהטרפתי (ע' ב"ק צט). – כי שם אין אתה בא לחייבו מטעם מקח טעות, אלא משום שהזיק, ויכול לומר הבא ראייה שהזיקי ואשלם. ובטעם הדבר שאינו חייב לשלם מצד זה שהביא את הבהמה למצב של 'ספק איסור' שדינו לחומרא – ע' שערי ישר א, ט; אור שמח – שכירות י, ה; קהלות יעקב – ב"ק מב). ואולם הרא"ש נקט כדעה ראשונה, שכיון שהסירכות מצויות ואין המוכר מכיר בהן יותר מן הלוקח, על הלוקח להתנות ולפרש, ומכך שלא התנה – ודאי מחל וקנה כדרך כל לוקחי בהמות, שאינם נמנעים מלקנות בשביל ספק טרפות.

'...ובאת לפני רבי מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות מצד אחד, והפכה רבי ומצא עליה קורט דם וטרפה' – מכאן כתבו הרשב"א (בחדושיו כאן ובתורת הבית) והר"ן שמחט שנמצאת תחובה מצד אחד, צריך לבדוק בצד השני. ואולם מדברי הרמב"ם והרא"ש משמע שאין צריך, אלא שהפכה רבי במקרה ולא במכוון על פי הדין. (ע' בית יוסף – יו"ד מה, שדייק כן מלשון הרמב"ם, ובש"ך שם סקל"ב הביא מהרא"ש לעיל מג. וראה באריכות בשו"ת בית הלוי ח"ב כז-כח).

'שיגרונא' – שגרון – מחלת שרירים או פרקים. (ב'אוצר לעזי רש"י' תרגם 'קרנפא' שכתב רש"י: עווית, התכווצות שרירים).

יש אומרים שלדעת הברייתא הראשונה, לר' ישמעאל לא נאסר חלב שע"ג הדקין, כמדויק מלשון רש"י.
חלב שע"ג הקבה – לר' עקיבא, וכן אמר ר' ישמעאל בשם אבותיו – מותר, (שלא נתרבה אלא חלב הדומה לחלב שעל הקרב, שהוא תותב, כלומר פרוש ויושב ואינו מהודק). וכן נהגו בו הכהנים (הרגילים באכילת הקבה, וה"ה ישראלים. תוס' התר. ור' ישמעאל אסר.
ונחלקו בני בבל ובני א"י בדיון חלב הקבה; י"א שנחלקו בחלב שמבפנים, במקום ה'יתר', (ומסירים מעט ממנו מלמעלה, מפני חלב הקרב השוכב עליו, וכל השאר נאכל), אבל זה שמבחוץ, במקום ה'קשת' – אסור לפי כולם, ואפילו רבי עקיבא לא התיר בזה, שהוא בכלל 'תותב'. וי"א שנחלקו בזה שמבחוץ, אם נידון כתותב אם לאו (לפי שהוא מחובר באמצע), אבל זה שמבפנים – מותר, כרע"ק. (וכתב רש"י שלהלכה יש לנקוט כלשנא-קמא ולחומרא. וכ"כ הרא"ש, ש'כל מנהגינו כבני בבל'. ואילו הרי"ף הרמב"ם, הרמב"ן והר"ן פסקו שהחלב שעל ה'יתר מותר.
החולק ממקום שנהגו אסור למקום שנהגו התר, כיצד עליו לנהוג – ע' בפסחים נא).

ב. לחכמים, אין לחוש משום גילוי אלא בשלשה משקים: יין מים וחלב. לר' שמעון יש משום גילוי גם בציר בחומץ בשמן בדבש ובמוריים. (שאר משקים – מותרים לכו"ע. עפ"י תוס'). נחלקו רבא ורב פפא האם יש לחוש לדברי ר' שמעון. ואמרו עוד שבציר, כמה אמוראים נהגו בו היתר. מאידך בדבש, דעת ר"ש בר"א כרבי שמעון, לאסור. (וכתב הר"ן שכן קיימא לן להלכה, שהדבש אסור כיון מים וחלב, ושאר משקים מותרים).
ע"ע בע"ז ל-לא.

דף נ

- פ. א. בני מעיים שניקבו וליחה שבמעיים סותמת את הנקב – האם הבהמה כשרה או טרפה?
ב. האם מסתמכים על השוואת הנקבים באברים השונים, לקבוע שהנקב נעשה לאחר השחיטה?
ג. חלחולת שניקבה – מה דינה?
ד. איזוהי כרס הפנימית שניקובה מטריף?
ה. איזוהי כרס החיצונית ומה דינה לענין טרפות?

א. רשב"ג אומר: בני מעיים שניקבו והליחה (הדבוקה במעיים) סותמתם – כשרה. והסיקו שאין הלכה כרשב"ג בטרפה.

ב. מקיפים בבני מעיים (רב שימי בר חייא) – כלומר, מנקבים נקב נוסף ומסמיכים אותו לקיים, אם מראה שתי הרקמות וזה, בידוע שלאחר השחיטה ניקב. ואם משמשו בו הרבה ידיים בינתיים, ממשמשים גם בנקב הנוסף, וכך מדמים. (כן עשה רב משרשיא בנו של רבא).
וכן מקיפים נקב שבריא (ר' יוחנן ור' אלעזר). רבא אמר: דוקא באותה ערוגה (=דופן). אך הסיקו להלכה אפילו מערוגה לערוגה אחרת, אבל לא מגסה לדקה ולהפך. (ר"ח, רי"ף רמב"ם ורשב"א פרוש מבהמה דקה לבהמה גסה, אבל שתיהן גסות או דקות – מקיפים. ולרש"י נראה שאין מקיפים מבהמה לבהמה אלא גסה היינו אומה ודקה – אונא. וכ"פ רבנו גרשום).
מקיפים בקנה (אביי ורבא). רב פפא אמר: דוקא באותה חוליה. והסיקו הלכתא אפילו מחוליה לחוליה ומבר-חוליה (= מקום דק שבו מתחברים ראשי הטבעות) לבר חוליה, אבל לא מחולה לב"ח ולהפך.

בלב, בקרקבן ובכבד – נחלקו הראשונים אם מקיפים אם לאו. ער"ן ורא"ש. כתב ראב"ן: מקיפים הן בפסוק הן בקרע ובסידוק, מלבד בועות שאמרו חכמים אין מקיפים בהם).

ג. אמר ועירי: חלחולת (= כרכשת) שניקבה, הואיל וירכיים מעמידות אותה, כשרה. והסיק שבמקום הדבוק לירכיים, אפילו ניטל כולו – כשר, והוא שנשתייר בו כדי תפיסה, שהוא כאצבע בשור הגדול (רש"י ור"ג. וע' מ"מ – שחיטה ה, יג; רש"ש לעיל מד. נפש חיה (מרגליות) תרנא, ז). ור"א: שתי אצבעות, ור"א: ארבע. וכ"פ בשו"ע. ע' יו"ד מו, ה).

ד. נחלקו הדעות מהי כרס הפנימית ששנינו שניקובה מטריף במשהו; – סניא דיבי (= 'המעי העיוור'. ר' נתן ור' יהושע בן קרח); איסתומכא (ר' ישמעאל. רש"י: איני יודע מהו. וע' שיטמ"ק; שיחת חולין); מקום צר שבכרס (רב אסי בשם ריו"ח) – ממקום שהכרס הולך מיצר לצד הוושט ע"י דופני החזה, עד סופו (רב אחא בר רב עזא בשם ר' אסי); מקום שאין בו מילת (= מקום חלק שבכרס. ר' יעקב בר נחמני בשם שמואל); טפה בוושט הסמוך לכרס (ר' אבינא בשם גניבא בשם רב. ופרשו לעיל מד). שהוא מקום שמשער בשור הגדול. ור"א: טפה בכרס הסמוך לוושט); כל הכרס כולו – זוהי הכרס הפנימית. (כך אמרו במערבא בשם ר' יוסי בר חנינא); מקום הנפרע (=הנגלה) כשפותחים את הבהמה להוציא המעיין (רבה בר' הונא כפירוש רב אריא). בנהרדעא נהגו כהסבר האחרון, שכל מקום המפרעתא פוסל בנקב משהו, וכל המקומות דלעיל בכלל אותו מקום, מלבד שיטת ר' אבינא בשם רב (טפה בוושט) ושיטת בני מערבא (כל הכרס). (כתב רש"י שלהלכה יש להחמיר בכל הכרס, כבני מערבא. ויש חולקים. ער"ף ורשב"א).

ה. כרס החיצונה – אמרו במערבא בשם ריב"ח – הוא הבשר החופה את רוב הכרס, כלומר כל אותו מקום שכנגד רוב הכרס (שמיטטה נחבא בצלעות), ואם נקרע שם ברובו – טרפה. (לפי שאר השיטות דלעיל בזהויה הכרס הפנימי, כל השאר שבכרס הריהו נידון ככרס החיצון. עפ"י גמרא ורש"י להלן נב: ושאר ראשונים). ר' יהודה אומר, בין שנקרע רובו, אפילו פחות מטפה, בין שנקרע שם טפה – טרפה. וזהו כשנקרע בקו, אבל בעיגול – אם נקדר ממנו כסלע – טרפה. (ר' אמי, וכ"ד רב נחמן נד: לפהתוס' ור"ג שם). ור' חייא בר אבא אמר: כסלע כשרה, יותר מסלע פסולה. (והוא כשיעור שנכנסים בו שלשה גרעיני תמרה עם סביבותיהן בדוחק או ללא סביבותיהן בריות. רב יוסף) – טרפה. (הלכה כר' יהודה. ר"ף, רמב"ם. ואפשר שר' יהודה לא בא לחלוק אלא לפרש דברי חכמים. ר"ן).

דף נא

פו. א. בהמה שנמצאה בה מחט בעובי בית הכוסות (וההמסס) – האם היא טרפה?
 ב. הקונה בהמה מחברו ולאחר שחיטה נמצאה בה מחט בעובי בית הכוסות – האם זה מקח-טעות?
 א. מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות – אם המחט בולטת רק בצד הפנימי – כשרה. משני צדדים – טרפה. (ובהמסס – רש"י (מובא בתוס') כתב שאפילו מצד אחד – טרפה, שמה ניקב ועלה שם קרום ואינו ניכר. ורבנו תם חולק, ולזה הסכים הר"ן וכתב התה"ד (קסה) שיש להחמיר להלכה. וע' רמ"א, ש"ך וט"ז – מה, ז; חת"ס יו"ד מח).
 (מחט התחובה בצד החיצון של בית הכוסות, אפילו אינה מעבר לעבר – טרפה, שאפילו אינה תחובה כלל חוששים לנקב בשאר מקומות. תוס').